

Literatura a kultura za vlády Václava IV. (1378–1419)

— Agáta Dinzl-Rybářová —

Ve svém referátu bych chtěla představit koncept habilitační práce a nastínit její problematiku, tzn. otázky, cíle a metody.

Vláda Václava IV. (1378–1419) je vesměs hodnocena jako údobí politicky slabé a nerozhodné. Král byl nejen sesazen jako král Svaté říše římské národa německého, ale k tomu se vyhrčila politická, náboženská, společenská, finanční a kulturní krize, která vyvrcholila v husitství. Na rozdíl od Václavovy politiky jsou jeho mecenášství, zájem o literaturu a umění – v tomto případě především knižní – hodnoceny pozitivně. Za jeho vlády kontinuálně dochází ke změnám společenským, mocenským, politickým a také kulturním. Jednou z nich je zavádění českého jazyka do oblastí, kde se do té doby používala němčina či latina. Tento jazykový a literární posun by měl být v práci zkoumán v rámci tehdejších kulturních a literárních center v Praze, jimiž jsou královský dvůr, arcibiskupství, univerzita a duchovní řády. Měšťanstva by se práce dotkla jen okrajově (vyšlo např. mnoho literatury k němec-ky psanému dílu *Oráč z Čech*, 1400). Práce by měla výběrově popsat situaci a poměry mezi tehdejšími pražskými kulturními centry.

Problematiku plánovaného záměru lze shrnout do pěti skupin: 1. kulturní vzory královského dvora, 2. Václav IV. a jeho dvůr jakožto literární centrum, 3. Praha jako duchovní a světské centrum – poměr arcibiskupství a univerzity ke královskému dvoru, 4. role duchovních řádů a okrajově role pražského měšťanstva a 5. literární druhy a poměr mezi českou a německou literaturou. Základní otázkou (ad 1.) je, co motivovalo Václava IV. k výběru děl do jeho knihovny. Sahrála zde roli bibliofilní tradice starších Přemyslovců, například Přemysla Otakara II. anebo Václava II.? Jaký vliv měly intelekt a bibliofilie Karla IV. na jeho syna? Pak by měl být královský dvůr zpracován jakožto středoevropské kulturní centrum a s tím zodpovězeny otázky (ad 2.): které literární druhy Václav IV. v knihovně upřednostňoval a které rukopisy byly vyrobeny přímo pro něj? Je možné na základě archivních materiálů sestavit profil Václavovy knihovny? Jakou roli sehrály Václavovy choti Johana Bavorská a Žofie Bavorská a také čtvrtá žena Karla IV. Eliška Pomořanská? Na základě výzkumu by mělo dojít k určení podílu latiny, němčiny a češtiny v králově knihovně.

Kromě královského dvora se na kulturním životě v Praze podílely arcibiskupství a univerzita, a proto je třeba (ad 3.) zkoumat vzájemný vliv mezi těmito centry. Které literární druhy vznikaly na pražském arcibiskupství? Sehrálo v pozdním středověku obdobnou roli jako centra světské literatury, jak to známe ze dvorů arcibiskupů pasovského a salcburského? Dalším předmětem by měla být literatura z okruhu univerzity – o jakou literaturu se jednalo a zda profesori pražské univerzity patřili k literárním mecenášům. Blíže prozkoumána (ad 4.) zatím nebyla literární díla vznikající ve skriptoriích a školách duchovních řádů. Méně známá je také skutečnost, že vytvářely duchovně-vzdělaneckou opozici ke Karlově univerzitě. Dochovány jsou texty duchovní, teologické traktáty, kázání, legendy svatých atd. Dalším z kroků je (ad 5.) získat přehled o vzájemném působení a o poměru mezi českou a německou literaturou prostřednictvím propojení královského dvora, arcibiskupství, duchovních řádů, univerzity a měšťanstva. S tím jsou svázány další otázky, například které literární směry existovaly v Čechách a zda v Praze docházelo k recepci evropských literárních motivů. Předmětem zájmu by mělo být – co bylo tradováno, kde k recepci motivů naopak nedocházelo, jak to vypadalo s překlady do českého jazyka. Vznikala německy psaná díla, která byla proslavená za hranicemi Čech? Další otázka se týká vzniku nových literárních žánrů a jejich postavení v české a německé literatuře.

Doposud publikovaná literatura se dá rozdělit do pěti skupin. 1. Německy píšící odborníci na území Čech a Moravy vydali do roku 1945

mnoho dnes již zastaralých děl s danou tematikou – sudetští a němečtí autoři publikovali články a knihy o německé a sudetoněmecké literatuře (viz Wolkan 1894, Nadler 1924, Gierach 1935), kultuře (Heidrich 1937), jazyce (Gréb 1932), dějinách (Nowak 1926), politice (Schausberger 1931), onomastice (Gierach 1931), včetně díla *Das Erwachen der Sudeten-deutschen* (Pfitzner 1926). Ve většině z nich nacházíme politický podtext.

2. Odchodem sudetských Němců po druhé světové válce skončila dvojjazyčnost obyvatelstva a s ní téměř i produkce německy psané literatury.¹ Práce těchto vědců pokračovala v nových institucích, například v Collegiu Carolinu v Mnichově, které je dodnes velmi produktivní, dále na Katedře dějin východní Evropy Vídeňské univerzity nebo na slavisťkách jednotlivých univerzit. Tradice sudetoněmeckých vědců v exilu byla časově omezená a dnes je řazena mezi ostatní srovnávací výzkum.

3. V Československu vznikaly od sedmdesátých let 20. století práce o domácích česko-německých kulturních, literárních a jazykových vztazích a vzniklo také nejvíce komparatistických prací souvisejících s tímto tématem. V té době publikovala generace, k níž patří přední vědci jako Josef Skála, Jan Lehár, Jaroslav Kolár, Václav Bok, Hildegard Boková, František Šmahel. V tradici pokračují např. lingvistka Libuše Spáčilová, Marie Vaňková a další. Z literární germanistické medievistiky je možno jmenovat i práce o německém minnesangu a staročeské lyrice Sylvie Stanovské či knihu Milady Říhové o Albíkovi z Uničova (Říhová 1999). Z tohoto přehledu, ze zaměření badatelů a z poznámek u bodů 1. a 2. je patrné, že doba Václava IV. ve vztahu ke kultuře a literatuře *kvůli komplikovanosti tématu* (Bok) nebyla dosud pojednána. Do jisté míry je to způsobeno i odklonem české medievistiky ke starší české literatuře a jazyku, k historii, dějinám umění a pomocným vědám historickým, přičemž germanistická medievistika příliš zastoupena není – jediné centrum je dnes na Univerzitě Palackého v Olomouci.

4. Vědecká práce musí být orientována i na výzkum v německy mluvících zemích, protože většina prací byla napsána německy, byť byly propojeny s výzkumem u nás: Hans-Joachim Behr vydal v roce 1989 jednu z největších prací o německé bohemikální literatuře *Literatur als Machtlegitimation*. Z rešerší sekundární literatury německy mluvících zemí je patrné, že největší zájem byl o *Oráče z Čech* Jana ze Žatce (např. Kiening 1998, 1999). Ke kultuře a literatuře za doby Václava IV. vznikla řada metodologicky či tematicky souvisejících prací, které zpracovávají literární druhy v pozdním středověku: např. Kuhnova

1 Tím je myšlena veškerá literární produkce v jazyce německém.

monografie *Entwürfe zu einer Literatursystematik des Spätmittelalters* (1980), text Freimuta Lösera (2008) k duchovní a řádové literatuře na příkladu Řádu německých rytířů, který působil i u nás, studie Hilga Harda *Das Marienleben des Heinrich von St. Gallen* (1981), Ralfa Päslera *Deutschsprachige Literatur des Mittelalters im östlichen Europa* (2006), práce o české kacířské literatuře vzniklá ve spolupráci F. Lösera a Václava Boka (2004), která se zabývá německou řádovou literaturou v Praze, práce Kurta Gärtnera k mariánské lyrice, publikace Bernharda Dietricha Haaga a Wolfganga Wegnera *Deutsche Fachliteratur der Artes in Mittelalter und Früher Neuzeit* (Haage – Wegner 2007), práce Fritze Knappe (2004) o literatuře na německých univerzitách v Heidelbergu, ve Vídni a v Praze ve středověku. Patří sem i projekt Jana-Dirka Müllera o knížecím dvoře v Heidelbergu, který by se měl stát vzorem, protože by mohl přispět v poznání problematiky kulturních změn za Václava IV. Čerpat lze i z prací vědců, jako jsou např. Helmut de Boor, Richard Newald, Karl Stackmann, Hans Fischer, Tilo Brandis, Rolf Bergmann, Volker Mertens, Dietrich Schmidtke, Klaus Grubmüller, Ingrid Bennewitzová, Elisabeth Lienertová, Petra Fochlerová, Hans-Joachim Schiewer, včetně prací týmu Handschriftencensus, Marburškého a Paderbornského repertoria a dalších.

5. Vzorem jsou také práce vydané v posledních desetiletích v oborech latina, historie, dějiny umění a pomocné vědy historické u nás i v zahraničí (např. Nechutová 2007). Dále bych se ráda zmínila o pracích Josefa Krásy o rkp. sbírkách Václava IV. (souhrnně Krása 1990). Inspirativní jsou rovněž práce Josefa Cibulky či Jana Royta, z poslední doby také např. konferenční sborníky *Prag und die grossen Kulturzentren Europas in der Zeit der Luxemburger* (Jarošová – Kuthan – Scholz 2008) či *Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich unter den Luxemburgern im Europäischen Kontext* (Fajt – Langet 2009). Za zmínku stojí také práce rakouské historičky umění Marie Theisenové *Willehalm und Rennewart a History buech reimenweis* (2009, 2010), obsahující zajímavé poznatky k době Václava IV. V oboru historie je potřeba zmínit trilogii Jiřího Spěváčka o Janu Lucemburském (1982), Karlu IV. (1979) a Václavu IV. (1985) a dále práce Ferdinanda Seibta, Petera Morawa, Gerda Althoffa, Františka Palackého, Františka Grause, Františka Bartoše, Eduarda Wintra, Dušana Třeštíka, Jiřího Kejře, Františka Šmahela a dalších. Základ budou tvořit články a publikace Ivana Hlaváčka, který se věnuje především době Václavově a mimo jiné i knihovnám za jeho vlády. Opomenout bychom neměli práce a projekty členů oddělení Komise pro soupis a studium rukopisů

Archivu AV ČR, v. v. i. (Rukopisné fondy 1995, 2001, 2004). Důležitost výzkumu pramenů ukazuje i článek Hany Hlaváčkové (2003) o datování Bible Václava IV. Na základě zjištění, že původní erby patřily Johaně Bavorské, první ženě Václava IV., a byly přemalovány erby druhé ženy, Žofie Bavorské, autorka usuzuje, že Bibli je nutno datovat do období Johanina života († 1386).

Poprvé v českých dějinách jsou zpřístupněny veškeré archiválie v knihovnách a archivech a to je pro tuto práci směrodatné, proto se bude opírat o výzkum rukopisů. Nejprve půjde o vytvoření katalogu německy psaných rukopisů a výběr významných děl, dále pak o vymezení činnosti jednotlivých center a poté o popis recepce německé literatury česky mluvícími literáty a uenci. Práce by měla zkoumat i překlady a recepce německých předloh a chápat literaturu obou národnostních skupin jako jedno z měřítek soužití v daném údobí.

Důležitým aspektem je vícejazyčnost zkoumané literatury (vedle latinské literatury se zde nacházejí díla ve středohornoněmeckém a staročeském jazyce). Vícejazyčnost literatury je úzce spojena s paralelitou, proto by bylo zajímavé zjistit, které literární látky se objevily v kterých jazycích. V poslední části by mělo být nastíněno období literárních změn a jejich pokračování v novověku. Hlavní otázkou zůstává, zda jsou tyto změny dočasné, nebo trvalé.

Literatura

BEHR, Hans-Joachim

1989 *Literatur als Machtlegitimation. Studien zur Funktion der deutschsprachigen Dichtung am böhmischen Königshof im 13. Jahrhundert* (München: Fink)

FAJT, Jiří – LANGER, Andrea (eds.)

2009 *Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich unter den Luxemburgern im Europäischen Kontext* (Berlin/München: Deutscher Kunstverlag)

GIERACH, Erich

1931 *Altdeutsche Namen in den Sudetenländern* (Reichenberg: Kraus)

1935 *Altdeutsche Dichtung in Böhmen und die Anfänge deutschen Schrifttums im Osten* (Reichenberg: Kraus), s. 305–320

GRÉB, Julius

1932 *Mundart und Herkunft der Žipser* (Reichenberg: Kraus)

HAAGE, Bernhard D. – WEGNER, Wolfgang

2007 *Deutsche Fachliteratur der Artes in Mittelalter und Früher Neuzeit* (Berlin: Erich Schmidt)

HARDO, Hilg

1981 *Das Marienleben des Heinrich von St. Gallen. Text und Untersuchung* (München: Artemis)

HEIDRICH, Ernst

1937 *Die Sudetenbühne* (Reichenberg: Kraus)

HLAVÁČKOVÁ, Hana

2003 „Kdy vznikla Bible Václava IV.“, in Beket Bukovinská, Lubomír Konečný (eds.): *Ars longa. Sborník k nedožitým sedmdesátinám Josefa Krávy* (Praha: Artefactum), s. 65–80

JAROŠOVÁ, Markéta – KUTHAN, Jiří – SCHOLZ, Stefan (eds.)

2008 *Prag und die grossen Kulturzentren Europas in der Zeit der Luxemburger* (Praha: Togga)

KIENING, Christian

1998 *Schwierige Modernität. Der Ackermann des Johannes von Tepl* (Tübingen: Niemeyer)

1999 „Schicksalsdichtung. Der böhmische Ackermann in der Moderne“, *Germanoslavica* 6/11, s. 1–30

KNAPP, Fritz Peter (ed.)

2004 *Schriften im Umkreis mitteleuropäischer Universitäten um 1400. Lateinische und volkssprachige Texte aus Prag, Wien und Heidelberg. Unterschiede, Gemeinsamkeiten, Wechselbeziehungen* (Leiden: Brill)

KUHN, Hugo

1980 *Entwürfe zu einer Literatursystematik des Spätmittelalters* (Tübingen: Niemeyer)

KUTHAN, Jiří – ŠMIED, Miroslav (eds.)

2009 *Korunovační řád českých králů* (Praha: FF UK)

LÖSER, Freimut

2008 „Literatur im Deutschen Orden“, in Jaroslav Wenta (ed.): *Mittelalterliche Kultur und Literatur im Deutschordensstaat in Preussen. Leben und Nachleben* (Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika), s. 331–355

LÖSER, Freimut – BOK, Václav

2004 „Der Widerruf des Peter von Unico von der Prager Universitätsgemeinde (1417)“, in Fritz Peter Knapp, Jürgen Miethke, Manuela Niesner (eds): *Schriften im Umkreis mitteleuropäischer Universitäten um 1400. Lateinische und volkssprachige Texte aus Prag, Wien und Heidelberg. Unterschiede, Gemeinsamkeiten, Wechselbeziehungen* (Leiden/Boston: Brill), s. 231–250

NADLER, Josef

1924 *Das Schrifttum der Sudetendeutschen* (Regensburg: Josef Nadler)

NECHUTOVÁ, Jana

2007 *Lateinische Literatur des Mittelalters in Böhmen* (Köln: Böhlau)

NOWAK, Ludwig

1926 *Quellen zur Geschichte der Bojer, Markomannen und Quaden* (Reichenberg: Sudetendeutscher Verlag F. Kraus)

PÄSLER, Ralf (ed.)

2006 *Deutschsprachige Literatur des Mittelalters im östlichen Europa. Forschungsstand und Forschungsperspektiven* (Heidelberg: Winter)

PFITZNER, Josef

1926 *Das Erwachen der Sudetendeutschen* (Augsburg: J. Stauda)

RUKOPISNÉ FONDY

1995 *Průvodce po rukopisných fondech v České republice 1. Rukopisné fondy zámeckých, hradních a palácových knihoven*, ed. Marie Tošnerová (Praha: Archiv AV ČR)

2001 *Průvodce po rukopisných fondech v České republice 3. Rukopisné fondy muzeí a galerií v České republice*, ed. Marie Tošnerová (Praha: Archiv AV ČR)

2004 *Průvodce po rukopisných fondech v České republice 4. Rukopisné fondy centrálních a církevních knihoven v České republice*, eds. Pavel Brodský et al. (Praha: Archiv AV ČR)

ŘÍHOVÁ, Milada

1999 *Dvorní lékař posledních Lucemburků Albík z Uničova* (Praha: Karolinum)

SCHAUSBERGER, Dominik

1931 *Die Sudetendeutsche Politik im Lichte der Parteien* (Reichenberg: Sudetendeutscher Verlag)

SPĚVÁČEK, Jiří

1979 *Karel IV. Život a dílo* (Praha: Svoboda)

1982 *Král diplomat Jan Lucemburský* (Praha: Panorama)

1986 *Václav IV. K předpokladům husitské revoluce* (Praha: Svoboda)

THEISEN, Maria

2009 *Willehalm und Rennewart. Geschichte, Bildprogramm und Illuminatoren der Willehalm-Trilogie für König Wenzel IV. von Böhmen* (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften)

2010 *History buech reimenweis. Geschichte, Bildprogramm und Illuminatoren der Willehalm-Trilogie König Wenzels IV. von Böhmen* (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften)

WOLKAN, Rudolf

1894 *Geschichte der deutschen Literatur in Böhmen bis zum Ausgange des XVI. Jahrhunderts* (Praha: Haase)

Literature and culture under Václav IV (1378–1419)

The aim of this project is to write a habilitation thesis entitled *The Literature and Culture of Bohemia during the Reign of the Luxemburg King Václav IV (1378–1419)* based on research results to date. This project is to be considered interdisciplinary between Medieval German, Slavic and Latin Studies and Comparative Literature. The majority of the project will involve treating the individual literary genres of the time. Early New High German literature will be investigated for its cultural symbiosis and exchange with Czech and Latin literature. Charles University, the royal court in Prague, the archbishopric of Prague and also the monasteries, the philosophical, socio-political and cultural movements, as well as the crisis of international relations following the burning of Jan Hus (1415) will all be treated.

Keywords

literature of Middle Ages, culture of Middle Ages, the Old German, the Old Czech, Wenzeslaus IV. king of Bohemia, The Charles University, the court of the king in Prague